

1830-1906 Yılları Arasında Denizli Merkez Nüfusu Üzerine İnceleme¹

A Study on the Population of Denizli Center Between 1830-1906

Hümeyra KARABIYIK*

Öz

Osmanlı Devleti'nin nüfusunu ele alan çalışmalar için nüfus defterleri, tahrir ve temettuât defterleri ile salnameler oldukça elzem kaynaklardır. Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren, fethedilen bölgelerdeki arazisinin tespiti, bu bölgelerdeki vergi mükellefi ve asker olacak erkek nüfusun belirlenmesi için tahrirler düzenlenmiştir. Bu sayede tahrir defterleri oluşmuştur. Tahrirler belli zamanlarda, belli bölgelerde yapıldığı için düzenli ve ülkenin tamamını kapsayacak şekilde tutulamamıştır. Buna rağmen adı geçen defterler sayesinde klasik dönem için, belli bir bölgenin nüfusunu ve nüfusunda meydana gelen değişimleri incelemek mümkündür. Tahrir defterlerinin Osmanlı nüfusunun tespitine katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımının kuruluşun 5 asır kadar sonra yapılabildiği görülmektedir. Sayım, Sultan II. Mahmut [1808-39] devrinde Yeniçeri Ocağı'nın yerine kurulan yeni orduya asker sağlamak ve vergi amacıyla yapılmıştır. Erkek nüfusun kaydedildiği bu sayım, Osmanlı Devleti'ndeki nüfusu tam olarak yansıtmasa da genel olarak ülke demografisi hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Keza 1844-45 yılında tutulan temettuât defterleri, hâne reisi sayısından yola çıkılarak nüfus tahmininde bulunmamızı sağlayan önemli kaynaklardan biridir. Ayrıca salnamelerden de Osmanlı nüfus çalışmalarında faydalanılmaktadır. Bu çalışmada nüfus ve temettuât defterleri ile vilâyet salnamelerinden yararlanılmıştır. Bu kaynaklardan elde edilen veriler ışığında 1830 ile 1906 yılları arasında Denizli kentinin köy ve mahallelerinin nüfusu ele alınmıştır. Çalışmada tablolarla da yer verilerek elde edilen verilerin analizine gidilmiştir. Ayrıca faydalanılan kaynaklara göre bölgedeki doğum ve ölüm sayıları verilmiştir. Bununla birlikte medreselerdeki erkek nüfus, hanlarda kalan Müslüman ve gayrimüslim erkek nüfus ile aşiretlerin erkek nüfusu hakkında da bilgi verilerek değerlendirmeler yapıldı. Bu çalışmanın amacı, ele alınan dönemde Denizli kentinin demografik durumunu ortaya koyarak nüfus alanında yapılan çalışmalara ve Denizli tarihine katkıda bulunmaktır.

Anahtar sözcükler: Osmanlı Devleti, nüfus, Denizli, nüfus defteri, temettuât defteri.

Abstract

Population registration books, tahrir (records) and temettuât (financial profits) registers and yearbooks are essential sources for studies dealing with the population of the Ottoman Empire. After the establishment of the Ottoman Empire, registrations were arranged to determine the land in the conquered regions and to determine the male population who would be taxpayers and soldiers in these regions. For that reason, the registration books have been created. Since registers were kept at certain times in certain regions, they could not be kept regularly covering the whole country. Despite this, it is possible to examine the population of a certain region and the changes in its population for the classical period, thanks to the aforementioned notebooks. Despite this, it is possible to examine the population of a

¹ Yazarın doktora çalışmasından üretilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. humeyra.hk@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9739-3709

certain region and the changes in its population for the classical period, thanks to the aforementioned notebooks. The contribution of the tahrir registers to the determination of the Ottoman population is an undeniable fact. It can be seen that the first census in the Ottoman Empire could be made five centuries after the establishment. The census was taken during the reign of Sultan Mahmut II. [1808-39] to provide soldiers to the new army established on the site of the Janissary Corps and also for tax purposes. Although this census, in which the male population is recorded, does not accurately reflect the population in the Ottoman Empire, it allows us to have information about the demography of the country in general. Also, the dividend books kept in 1844-45 are one of the important sources that allow us to estimate the population based on the number of heads of families. In addition, yearbooks have also been used in Ottoman population studies. In this study, population and financial profit books and the yearbooks related with some cities have been benefited. In the light of the data obtained from these sources, the population of the villages and the quarters of the city of Denizli between 1830 and 1906 was dealt with. Some various tables were also included in the study and the data obtained were analyzed. In addition, the number of births and deaths in the region is explained according to the sources studied. In addition, evaluations have been made by giving information about the male population in the madrasas, the Muslim and non-Muslim male population staying in the caravanserai, and the male population of the different tribes. The aim of this study is to contribute to the studies in the field of population and the history of Denizli by revealing the demographic situation of the city of Denizli in the period studied.

Keywords: Ottoman Empire, population, Denizli, population registers, temettuât registers.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra nüfus sayımı çoğunlukla toprak tahriri ve vergileri saptamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda, ilkin *Memleket Tahriri* adı altında yeni alınan topraklarda meskûn halkın gelirleri ile bunların ellerinde bulunan araziye tespit etmek maksadıyla sayım ve yazım uygulanmıştır. Sayım sırasında kayıtlar defterlere işlenmiş, bu defterlere de *Tahrir Defteri* denilmiştir. Bürokrasi alanında Osmanlı'nın en kıymetli kayıtlarından kabul edilen tahrirler, içeriklerine göre *Mufassal*, *İcmal*, *Evkaf* ve *Piyade* adlarıyla, gerek asker alımı ve vergilendirme gerekse çeşitli kamusal faaliyetlerin yerine getirilmesi konusunda ana kaynak özelliği taşımaktadır (Acun, 2006, s. 17; Afyoncu, 2003, s. 267; Çadırcı, 1997, s. 44; Elibüyük, 1990, s. 13).

Tahrirlerin kanun gereğince otuz ila kırk yılda bir uygulanması amaçlanmıştır.² Ancak saltanatta meydana gelen değişiklik ve vergilerin çeşitli nedenlerle artış-azalış göstermesi durumunda tahrirlerin daha kısa zaman aralığında uygulandığı görülmektedir (Afyoncu, 1999, s. 312). Tahrir defterlerine köy, kasaba, şehir, yaylak, kışlak ve mezra gibi yerlerde yaşayan hâne reislerinin her birinin ismi, iktisadî ve hukukî statüsü, bunlardan alınan verginin miktarı ve cinsi, toprağı hangi şekilde tasarruf ettikleri, mülkiyet ve vakıf sistemleri kaydedilmiştir. Bu nedenle zikredilen defterler Osmanlı'nın hem sosyo-ekonomik hem de demografî tarihinin en mühim kaynaklarından sayılmaktadır (Emecen, 1991, s. 145; Öz, 1991, s. 5). Bu sayımlara kadınlar nadir olarak dâhil edilmekle birlikte sadece vergi veren dul kadınlar sayılmışlardır. Bunun nedeni olarak da kadınların hâne reisi olmamaları veya toprak tasarruf etmemeleri gösterilebilir (Yazıcı Özdemir, 2021, s. 439-440).

Günümüzde mevcut olan en eski tarihli tahrir defteri 835 [1431] yılına aittir.³ Yani XV. yüzyıl gibi erken bir dönemde tahrirler yapılmaya başlanmıştır (Acun, 2006, s. 18). Fatih Sultan Mehmet [1451-81] ve Kanunî Sultan Süleyman [1520-66] devirlerinde neredeyse Osmanlı Devleti'nin her vilâyetinde tahrirler yapılmıştır (İlhan, 1997, s. 86). Konuyla ilgili olarak Mustafa Nuri Paşa tarafından tahrirlerin Sultan II. Selim [1566-74] zamanında tamamlandığı ve bir daha yapılmadığı zikredilmektedir (Mustafa Nuri Paşa, 1992, s. 134). Ancak Ömer Lûtfî Barkan, yapmış olduğu çalışmada, II. Selim'in ardından Osmanlı tahtına oturan III. Murat [1574-95] zamanında da tahrirlerin bulunduğunu ispatlamıştır (Barkan, 1940-41, s. 31-33).

² Konuyla ilgili olarak Mustafa Nuri Paşa, her asırda bir, ülke genelinde sayım yapılmasının yasa gereği olduğunu belirtmektedir. (Mustafa Nuri Paşa, 1992, s. 134).

³ Bu tahrir defteri *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arnavid* başlığıyla kitap olarak Halil İnalçık tarafından hazırlanmış ve Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır. Bkz. (İnalçık, 1954).

Tahrirler yapıldığı sırada yerleşik ve devamlı yerleşik durumda bulunmayan gruptan vergi vermekle mükellef olan evli hâne reisleri ile bu hâne reislerinin ergin yaşa gelmiş bekâr oğulları adı geçen defterlere kaydedilmiştir (Emecen, 1991, s. 145). Bu kayıtlar dikkate alınarak bir bölgenin nüfusu tahmin edilebilmektedir. Böylelikle, tahmini nüfusa -birçok araştırmacı tarafından da kabul edilen- Ömer Lûtfî Barkan'ın "her hâne 5 kişiden oluşur" fikrinden yola çıkılarak ulaşılmaktadır (Barkan, 1953, s. 12).⁴

Araştırma konumuz olan Denizli kentine ait tahrir defterleri mevcuttur. Bu defterler XVI. yüzyılda Denizli nüfusuna dair değerlendirmeler bakımından büyük önem arz etmektedir. Denizli, XVI. yüzyılda Kütahya'ya bağlıdır (Varlık, 1988, s. 135) ve tahrirleri Kütahya tahrir defterleri içinde bulunmaktadır. Bu dönemde Denizli "Lazıkıyye" adı ile anılmaktadır.

Kütahya tahrir defterlerinden en eski tarihlisi Sultan II. Bayezid [1481-1512] devrine aittir ve defterin baş kısmının eksik olduğu tespit edilmiştir. İkincisi mufassal defter olup 1520 tarihlidir (Varlık, 1988, s. 116). İki defterde de Denizli ismine rastlanmamaktadır (Varlık, 1988, s. 136). Lakin 1530 yılına ait icmâl ve 1571 yılına ait mufassal iki defterde Denizli ile ilgili kayıtlar mevcuttur ve şehrin mahalleleri ve nüfusunu içeren mühim bilgileri ihtiva etmektedir (Gökçe, 2000, s. 75). Tahrirlerden elde edilen verilere göre 1530'larda Denizli'nin tahmini olarak nüfusu 4824 kişidir. 1571 yılında ise kent nüfusu tahminen 6140 kişiden müteşekkildir. Bu durum iki tarih arasında meydana gelen nüfus artışına %27.28 olarak yansımaktadır (Gökçe, 2000, s. 90).⁵ Denizli 1571 yılında başka bir kenti besleyecek genişlikte olmakla birlikte Kütahya'nın ardından ikinci merkez durumundadır (Faroqhi, 1978, s. 58).

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılda nüfus, arazi, mal-mülk tahriri yaygın ve düzenli bir şekilde uygulanmış ancak XVII. ve XVIII. yüzyıllarda eski önemini kaybetmiştir. Çünkü XVII. yüzyıl itibariyle Osmanlı, buhranlı bir döneme girmiştir. Şöyle ki bir yanda Celali isyanları ve Tımar sisteminde meydana gelen bozulmalar diğer yanda çift bozmanın yaygın hale gelmesi ile Büyük Kaçgun gibi hadiseler tahrir defterlerinin düzenli ve sağlıklı tutulmasına engel olmuştur (Çavdar, 1999, s. 551). Neticede tahrirler yalnızca elzem olan mahallerde yapılırken, bu durum nüfusta meydana gelen gelişmelerin tespitini zor ve aynı zamanda imkânsız kılmıştır (Baykara, 1999, s. 257).

XIX. yüzyılda muhtelif gereksinimler sonucu genel ve kısmî sayımlar yapılmıştır. Burada Osmanlı Devleti idaresindeki halkın sayısının genel anlamda bilinmesi hedeflenmiştir. Bunun altında yatan iki mühim sebep vardır ki bunlar bütün devletler için her dönemde uygulanan askerlik ve vergi zorunluluğudur (Aydın, 1990, s. 81-106; Çavdar, 1999, s. 551). Yeniçeri Ocağı'nı 1826 yılında kaldıran Sultan II. Mahmut, ilk reform hareketi olarak yeni bir ordu kurmuştur. Yeni ordu beraberinde yeni vergi kaynaklarının tespit edilmesi ve asker olabilecek erkeklerin yaşının ve sayısının saptanması gereğini doğurmuştur. Özetle, devlet bu dönemde gerek doğru bilgiye gerekse kayıt sistemine önemli ölçüde ihtiyaç duymuştur (Akbal, 1951, s.617-619; Karal, 1943, ss. 10-11; Karpat, 2003, s. 44). Neticede Osmanlı Devleti'nde gerekli hazırlıklar yapılmak suretiyle Haziran 1830'dan itibaren nüfus sayımına gidilmiştir. Böylece Anadolu ve Rumeli esas alınmak üzere 1830 yılının ikinci 6 ayı ile 1831 yılının ilk 6 ayında ilk kez genel nüfus sayımı yapılmıştır (Bingöl, 2004, s. 44). Buna göre Türk erkek nüfusunun 1.998.027'si Anadolu'da ve 513.448'i ise Rumeli'de bulunmaktadır (Shaw ve Kural Shaw, 1983, s. 154). Bu sayım Osmanlı Devleti'nde uygulanan modern diyebileceğimiz nüfus sayımlarının öncüsü kabul edilmektedir. Uygulandığı dönemde Osmanlı nüfusunu tam olarak yansıtmaya da hem Anadolu hem de Rumeli'nin demografisinin ortaya konulmasında oldukça faydalı olmuştur (Hayta ve Ünal, 2005, s. 108; *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu*, 1996, s. 24).

Nüfus sayımında memurlar, Müslüman ve gayrimüslim erkeklerin bir yaşından yüz yaşına değin tümünü, bizzat görerek kaydetmişlerdir. Bu kayıtlarda yeni doğan erkek çocukların isimleri, babalarının ismi altına yazılmıştır. Ölen erkekler ise ölüm tarihleri not edilerek defterden silinmiştir. Yaşadığı yerin

⁴ "Hâne" sayısından yola çıkılarak elde edilen tahmini nüfus için Nejat Göyünç, OTAM'da yayınlanan "Hâne Deyimi Hakkında" başlıklı makalesinde farklı katsayılar belirtmektedir. Bununla ilgili olarak adı geçen çalışmaya bakılabilir. Bkz. (Göyünç, 2000, s. 331-348).

⁵ Turan Gökçe çalışmasında tahmini nüfusa ulaşmak için, Ömer Lûtfî Barkan gibi "bir hâneyi 5 kişi" olarak kabul etmektedir.

dışında olup dönen, Hac vazifesinde olan, asker olmak amacıyla İstanbul'a giden erkek nüfus tek tek kayıt altına alınmıştır. Müslüman ve gayrimüslimlere ait kayıtlar ayrı defterlerde tutulmuştur. Ayrıca her iki nüfusa mensup yerli ve yabancılar da kayıtlarda belirtilmiştir. 14 ila 40 yaş arasındaki Müslüman nüfustan askerliğe uygun olanlar "mim" ile işaretlenmiştir. Kaydedilen kişilerin isim, şöhret, hal ve eşkâli ile nitelikleri ayrıntılı bir şekilde yazılmıştır. Gayrimüslim nüfusun ellerinde bulunan cizye evraklarına göre maddi durumları tespit edilmiştir. Cizye evraklarını ibraz edenlerin isimlerinin üstüne âlâ, evsât ve ednâ olarak hangi sınıftan vergi veriyorlarsa işaretlenmiştir (Aydın, 1990, ss. 86-87; 1830 Sayımında Ankara, s.16).

Osmanlı Devleti'nde 1830 yılı itibariyle nüfus sayımına başlanmış olsa da sağlıklı anlamdaki sayımların 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşının ardından gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu savaşta Osmanlı topraklarının önemli bir bölümü kaybedilmiştir. Sonrasında Osmanlı'ya Balkanlar'dan önemli ölçüde Müslüman nüfus göç etmek mecburiyetinde kalmıştır. 1876 ila 1909 yılları arasında Osmanlı Devleti tahtında bulunan Sultan II. Abdülhamit devrinde yeni nüfus sayımı yapmak için faaliyetler başlatılmıştır. Bu doğrultuda Şura-yı Devlet nüfus sayımı konusunda hukuki düzenlemeleri yapmakla yetkilendirilmiştir. Neticede 4 Eylül 1881 tarihinde "Sicil-i Nüfus Nizamnamesi" Şura-yı Devlet'çe hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur. Bu tarihte nüfus sayımının ne şekilde yapılacağıyla ilgili olarak talimat da kabul edilmiştir (Güler, 1999, s. 568; Sungur, 1999, s. 562).

Sayımı yapılan bireylere genel nüfus sayımında, sonradan "Nüfus Cüzdanı" adını alacak olan "Nüfus Tezkeresi" verilmiştir. Bu tezkerenin vatandaş tarafından resmi işlemlerde gösterilmesi de zorunlu kılınmıştır. Gerek mahalle gerekse köylerde nüfus sayım ve yazım işlemleri tahmin edilenden daha uzun sürede yapılabilmektedir. Ulaşım yetersizliği ve hava şartlarının kötü olması gibi nedenler sayımın planlanan vakitte tamamlanmasına engel teşkil etmiştir. Nitekim ulaşım olanakları elverişli yerlerde dahi neticeler 1884 yılında ancak ortaya konulabilmektedir (Sungur, 1999, s. 563). Osmanlı Devleti'nde nüfus sayımlarının sonucusu ise 1914 senesinde uygulanmıştır (Güler, 1999, s. 568; *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, 2004, s. 908).

Nüfus defterleri dışında temettuât defterleri de XIX. yüzyılda Osmanlı nüfusu için içerdiği bilgilerle demografi alanında önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu defterler etnik analizlerin yapılmasını da sağlayarak bölgedeki gayrimüslimlerin ve varsa diğer kesimlerin temettuât sayımlarının yapılmasına fırsat vermektedir. Böylece hem Müslüman ve gayrimüslim kesimin karşılaştırılması hem de XIX. yüzyılda gayrimüslimlerde demografi ve iktisadî alanda meydana gelen değişimleri takip etme imkânı doğmaktadır.

Temettuât defterleri ele alındığı devrin sosyal tarihi bakımından oldukça mühim bir kaynak özelliği taşımaktadır. Bu defterlerde vergi vermekle mükellef olan hâne reislerinin isim, lakap, unvan ve sahip oldukları meslekleri ile etnik yapıları kaydedilmiştir. Böylece Osmanlı toplumunda XIX. yüzyılda meydana gelen sosyal değişimin izlenmesi söz konusu olmuştur. Bu defterler farklı yerlerde yaşayan, şehir ve kırsal bölgelerdeki insanların, ayrı meslek ve etnik gruplara sahip kişilerin servetleri ve servet edinme tercihlerini göstermektedir. Böylece detaylı tabloların ortaya konulmasına da olanak sağlanmaktadır (Akgündüz ve Öztürk, 2002, s. 32-33). Osmanlı Arşivi'nde çalışma konumuz olan Denizli'ye ait 8 Müslüman ve 1 Rum mahallesi ile 28 köyün temettuât defteri bulunmaktadır.

XIX. ve XX. yüzyılı ele alan nüfus çalışmalarında araştırmacıların yararlandığı kaynaklardan biri de salnamelerdir. Bir senede meydana gelen olayları göstermek için hazırlanan eserlere salname adı verilmektedir. Sene, yıl manasındaki "sâl" ile mektup ve kitap anlamındaki "name" kelimelerinden meydana gelen bu ifadenin tam olarak karşılığı "yıllık"tır (Pakalın, 1993, s. 105). İncelediğimiz Denizli kentine ait müstakil bir salname bulunmamaktadır. Lakin bu kente ilgili bilgilere 1845 senesi itibarıyla bağlı olduğu Aydın vilâyet salnamelerinde rastlamak mümkündür.

XIX. yüzyıl ve XX. yüzyıl başlarında Denizli nüfusunu ele alan çeşitli çalışmalar mevcut olup,⁶ Denizli ile ilgili yapılan çalışmaların değerlendirildiği bir de kitap çalışması bulunmaktadır.⁷ Kitapta, Ömür

⁶ Bkz. (Aşikci Çevik, 2007; Babaoğlu, 1996; Boyacıoğlu, 1987; Demir, 1996; Gökçe, 1991, s. 169-182; İnan, 1997; İnan, 1999, s. 27-33; Kapısız, 1999; Özçelik, 2007, 227-241; Özlü, 2006; Turan, 2002).

⁷ Bu kitap Yasemin Beyazıt editörlüğünde hazırlanmış olup, Nobel Bilimsel Eserler tarafından yayınlanmıştır. Bkz. (Denizli Çalışmaları Birikim ve Yol Haritası, 2021).

Yazıcı Özdemir tarafından Denizli nüfus araştırmalarında kullanılan kaynaklar ve bu alanda yapılan çalışmalar ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır (Yazıcı Özdemir, 2021, ss. 439-474).

1830-1906 Yılları Arasında Denizli Nüfusu Üzerine İnceleme başlıklı bu çalışmada belirtilen tarihler arasında Denizli nüfusuna dair gerek nüfus ve temettuat defterleri gerekse salnameler tarafımızdan okunup, karşılaştırılarak tablolar halinde ele alınıp değerlendirilmiştir. Böylece hem Denizli demografi çalışmalarına hem de genel anlamda Osmanlı Devleti demografi çalışmalarına katkı sağlamak hedeflenmektedir.

Nüfus ve Temettuat Defterlerine Göre Denizli Mahallelerinin Nüfusu

Osmanlı Devleti'nde gerek Anadolu ve Rumeli gerekse Adalar'daki nüfus değişikliğinin belirlenmesi amacıyla oluşturulan yoklama defterleri, Müslüman ve reaya yerlileri ile yabancılar için ve kıbtiyân için ayrı ayrı olarak hazırlanmıştır. Yoklama tamamlandıktan sonra nüfus defterinin aslı mühürlenerek İstanbul'a gönderilirken, defterlerin bir nüshası kaydı yapılan mahallin mahkemesine bırakılmıştır (Aydın, 1990, s. 96). Çalışmamıza konu olan Denizli kentinin 1830 tarihli nüfus yoklama defterinden bir suret mahkeme kayıtları olan şer'iyye sicilleri içinde yer almaktadır.⁸ Nüfus sayımı ise Divan kâatibi Haşmet Efendi tarafından yapılmıştır (Ahmed Lütfi, 1292, s. 145). Bu defterde Denizli mahallerinde meskûn olan erkek nüfus kaydedilirken, baba adı, mahlası, fiziki açıdan belirgin özellikleri, mesleği ve kişinin yaşı belirtilmiştir (Gökçe, 1991, s. 172). Bugün nüfus defterlerinin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı tarafından araştırmacılara açılmasıyla, bu defterin bir diğer nüshasını detaylı inceleme fırsatımız doğmuştur (BOA. NFS.d. nr. 3092).

Şer'iyye sicilleri içinde yer alan 1830 yılına ait 675 numaralı defter ile Osmanlı Arşivi'ndeki 3092 numaralı 16 Kasım 1830 tarihli defter karşılaştırıldığında şahısların meslek, yaş, ad, lakap, unvan ve baba adlarının birbirinin aynı olduğu tespit edilmektedir. Lakin bu iki defter arasında bazı farkların bulunduğunu da belirtmemizde yarar vardır. Şöyle ki 675 numaralı deftere bakıldığında köy sayılarının eksik olduğu, Ermeni ve Rum mahallelerine ait kayıtlar ile Denizli'deki medreselerde ve hanlarda yabancı nüfusla ilgili kayıtların yer almadığı görülmektedir (DŞS. nr. 675, v.25-27/BOA. MŞH.ŞSC.d. nr. 1082; BOA. NFS.d. nr. 3092, s. 48-53). Defterler arasında yapılan bu karşılaştırmada bazı mahalle ve köy nüfuslarının da birbirini tutmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte nüfus defterinin diğer bir sureti oluşturulurken birtakım hataların yapıldığı da tespit edilmektedir. Mesela, Hacı Kaplan Mahallesi'nde meskûn Kara Himmət oğlu Hafız Mehmet'in yaşı 3092 numaralı defterde 40 yazılırken, 675 numaralı defterde 20 olarak yazılmıştır (BOA. NFS.d. nr. 3092 s. 122; DŞS. 675, v. 59). İlaveten Hasan Efendi Mahallesi sakinlerinden Ömer oğlu Ömer'in şer'iyye sicilleri arasında bulunan defterde alil olduğu belirtildikten sonra yaşı 25 olarak yazılmış, aynı şahsın 3092 numaralı defterde yaşı 60 olarak kaydedilip, alil ve ihtiyar olduğu da belirtilmiştir (BOA. NFS.d. nr. 3092, s. 99; DŞS. nr. 675, v. 48).

675 ve 3092 numaralı defterler incelendiğinde Denizli mahallelerindeki Müslüman erkek nüfusun ilk defterde 4.046, ikincisinde ise 3.752 kişi olduğu tespit edilmektedir (DŞS. nr. 675; BOA. NFS.d. nr. 3092). Bunun nedeni Denizli mahkemesinde kalan 675 numaralı deftere yeni doğanların, ölenlerin, hacda ve kent dışında olanların, Denizli'ye gelenlerin sonraki dönemlerde de kaydedilerek güncelliğini korumasıdır. Oysa 3092 numaralı defter İstanbul'a gönderildikten sonra nüfusta meydana gelen gelişmeler kaydedilememiştir. Aynı yıla ait iki defterdeki fark bundan kaynaklanmaktadır. Örneğin, Kayalık Mahallesi'nin 675 numaralı defterde toplam erkek nüfusu 150'dir. Burada ölenler 9, yeni doğanlar 7 kişidir. Denizli dışındakiler ise 4 kişidir ve bunların Balıkesir, Uşak, Isparta ve Tire'de oldukları kayıtlarda belirtilmektedir (DŞS. nr. 675). Diğer defterde ise adı geçen mahallenin toplam erkek nüfusu 147 kişidir. Yeni doğanlar 3, ölenler ise 7 kişidir. 675 numaralı defterde şehir dışında olarak belirtilen kişilerin isimleri 3092 numaralı defterde de yer almaktadır. Ancak bu kişilerin şehir dışında olduklarına dair bilgi verilmemektedir (BOA. NFS.d. nr. 3092).

⁸ Ankara Millî Kütüphane'de Denizli Şer'iyye Sicilleri arasında yer alan 675/179 nolu defter, aynı zamanda Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde Meşihat, Şer'iyye Sicil Defterleri içinde 1082 numaralı defter olarak kayıtlıdır. Bu defter ilk kez Turan Gökçe tarafından Afyon Müzesinde Denizli Şer'iye Sicilleri arasında tespit edilmiştir. Afyon Müzesindeki 46 nolu bu deftere dayalı olarak Gökçe'nin hazırlanmış olduğu bir makale çalışması bulunmaktadır. Bkz. (Gökçe, 1991, s. 169-181).

675 numaralı defterde yer alan ve “yeni doğan” olarak belirtilen Altıparmak oğlu Mustafa’nın oğlu Ahmet, diğer defterde 10 yaşında olarak kaydedilmiştir (DŞS. nr. 675, v.56; BOA. NFS.d. nr. 3092, s.118). İki defter arasındaki farkın sebebi 675 numaralı deftere eklenen yeni doğan 3 kişinin 3092 numaralı defterde bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

Bölgede kadın ve erkeklerin eşit sayıda olduğu varsayılırsa 675 ve 3092 numaralı defterlere göre Denizli’nin nüfusu sırasıyla 8.092 ve 7.502 olarak tahmin edilmektedir. Tablo 1’de de görüldüğü üzere Pelitlibağ 1830’da Denizli’nin en kalabalık mahallesidir. Nüfusun en az olduğu mahalle ise 23 kişiyle Kavaklıbağ Mahallesidir (DŞS. nr. 675; BOA. NFS.d. nr. 3092). Denizli’ye ait 28 Ekim 1830 tarihli iki farklı nüfus defteri daha bulunmaktadır. Bu defterler 675 numaralı defterin tıpkı 3092 numaralı defter gibi nüshası niteliğindedir. 3088 numaralı defterde toplam erkek nüfus 3.660 kişidir. Bu deftere yeni doğanlar eklenmediği gibi, ölenler ve kent dışında bulunanlar da belirtilmemiştir. 3091 numaralı defterdeki erkek nüfus 3.704 kişidir. Bu defterde de yeni doğanlar, ölenler ve kent dışında bulunanlar belirtilmiştir. Fakat ilerleyen dönemde yeni doğan, ölen, Denizli dışına çıkanların bu defterde de tıpkı 3092 numaralı defterde olduğu gibi güncellenmediği görülmektedir (BOA. NFS.d. 3088; BOA. NFS.d. 3091).

Tablo 1’den Denizli kentinin 1834 tarihli nüfus defterinde 4.338 Müslüman erkek nüfusa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu defterde yeni doğmuş olanlar, ölenler, hacda veya farklı nedenlerle kent dışında olanlar belirtilmemiştir. Askerlik için uygun bulunanlar ise “mim” ile işaretlenmiştir. Defterde 294 erkek nüfusla Kayalık Mahallesi Denizli’nin en kalabalık mahallesi olarak öne çıkmaktadır. Bu sıralamada Çaybaşı Mahallesi 276 kişi ile ikinci sıradadır. Pelitlibağ ise 1830 yılı nüfus sayımına göre en fazla Müslüman erkek nüfusu barındıran mahalle olmasına rağmen, burada 257 kişi ile üçüncü sırada yer almaktadır. Aynı defterde 26 Müslüman erkek nüfus ile Koyunlu en az nüfuslu mahalle olarak görülmektedir (BOA. NFS.d. nr. 3094).

Tablo 1. Nüfus yoklama defterlerinde kayıtlı Denizli mahallelerinde meskûn Müslüman erkeklerin nüfusu

Mahalle Adı	1246 ⁹ [1830]	1246 ¹⁰ [1830]	1249 ¹¹ [1834]	1258 ¹² [1842-43]
Aksaray/Aksaraylı	96	84	133	
Altuntop	115	95	95	
Ayvasıra	112	112	130	
Çaybaşı	140	140	276	439
Çömez Efendi / Muhik Çömez	121	112	129	
Değirmenönü	57	57	148	
Delikliçınar	116	94	103	489
Diğer Değirmenönü	77	72	83	
Diğer Feslikan	125	116		
Diğer Hacı Fakih	33	33		
Diğer Kayalık	99	92		
Efendiler /Müftü Efendi	80	80	93	
Feslikan	64	61	207	392
Gümüşçay	199	197	213	208
Gürcan / Kübcükoğlu ¹³	124	122	144	
Hacı Fakih	66	66	123	
Hacı Kaplan	188	138	140	
Hacı Molla Ömer	190	188	182	
Hasan Efendi	62	56	60	

⁹ Nüfus sayımı sadece erkekleri içermektedir. Ölenler, yeni doğanlar ve kent dışında olanlar toplam erkek nüfusa dâhil edilmiştir. Bkz. (DŞS. nr. 675).

¹⁰ (BOA. NFS.d. nr. 3092, 30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830).

¹¹ (BOA. NFS.d. nr. 3094, 1 Zilhicce 1249 / 11 Nisan 1834).

¹² (BOA. NFS.d. nr. 3096, 1258 / 1842-1843).

¹³ Denizli mahallelerinden Gürcan, şer’iye sicilleri arasında bulunan nüfus yoklama defteri kayıtlarında “Kübcükoğlu” adı ile geçmektedir. Bkz. (DŞS. nr. 675, v. 25-27).

Horsalaz	101	101	86	570
Hüseyin Efendi	100	83	127	
İlbadi	178	173	164	122
İncirlişinar/İncirşinarı	105	94	145	
Kavaklıbağ	23	23		
Kayalık	150	147	294	758
Kızılkant	81	60	64	
Kirişhâne	39	36	40	
Koyunlu	30	30	26	
Kuyupınar	141	139	108	
Mızrapoğlu	32	32	27	
Mollabağ	104	66	68	
Öküzbattı	49	47	42	
Pelitlibağ	257	249	257	195
Sabık Müftü/ Eski Müftü	124	123	130	457
Sırapılar	99	88	111	
Suluayırım	35	34	45	
Topraklık	145	135	148	
Uçancı	56	56	67	
Uzunhacı	33	28	34	
Yorganbattı	100	93	96	
Toplam	4.046	3.752	4.338	3.630

Denizli Tanzimat'ın tatbik edildiği bölgelerden biridir. Kent bu dönemde muhassıllık merkezi haline getirilmiş ve muhassıl olarak Tavaslı Osman Ağa görevlendirilmiştir. Halkın seçimi ile meclis oluşturulmuş ve Honaz, Ezine, Çarşamba gibi Denizli'ye bağlı kazalara da muhassıl vekilleri atanmıştır (Kapisız, 1999, s. 15). Önceden Tersane-i Amire'de görevli bulunan Ratib Efendi, Tavaslı Osman Ağadan sonra Denizli muhassıllığına tayin edilmiştir (Avcı, 2010, s. 76).

Tanzimat döneminde Denizli'de yapılan nüfus sayımına ilişkin 1258 [1842-43] tarihli nüfus defteri mevcuttur. Tablo 1'de görüldüğü gibi bu defterde sadece 9 mahalle bulunmaktadır. Hâne hâne erkek nüfusun belirlendiği bu defterde toplam 3.630 kişi vardır. Bu deftere göre Kayalık, erkek nüfusun en yoğun olduğu mahalledir. Kayalık Mahallesi 758 Müslüman erkek nüfusa sahiptir. Mahallelerden en az nüfus 122 Müslüman erkek ile İlbadi'dir (BOA. NFS.d. nr. 3096).

Denizli temettuât defterleri de 1844 yılı için, şehrin nüfusunu belirlemede oldukça önemli kaynaklardır. Bu çalışmada tahmini nüfusa, vergi mükellefi hâne reislerinin kaydedildiği bu defterler vasıtasıyla ulaşılmıştır. Elde edilen veriler Tablo 2'de mahallelere göre belirtilmiştir. Tahmini nüfus hesaplanırken ise *her hâne 5 kişiden oluşur* fikri esas alınmıştır.¹⁴

¹⁴ Tahrir defterlerinde tahmini nüfus hesaplanması hususunda bkz. (Barkan, 1940-41, s. 31-33).

Tablo 2. Temettuât defterlerine göre Denizli mahallelerindeki Müslüman nüfus 1260 [1844-45]

Mahalle Adı	Hâne Sayısı	Tahmini Nüfus
Çaybaşı ¹⁵	234	1170
Delikliçınar ¹⁶	226	1130
Feslikan ¹⁷	261	1305
Horsalaz ¹⁸	310	1550
İlbadi ¹⁹	167	835
Kayalık ²⁰	377	1885
Pelitlibağ ²¹	180	900
Sabık Müftü ²²	183	915
Toplam	1938	9690

Elimizde Denizli'ye ait biri Rum diğerleri Müslüman olmak üzere toplam 9 mahallenin temettuât defteri mevcuttur. Rum Mahallesiine ilişkin bilgiler aşağıda "Nüfus, Temettuât Defterleri ve Aydın Vilâyet Salmamelerine Göre Denizli'de Gayrimüslim Nüfus" başlığı altında değerlendirilmektedir. Tablo 2'de görüldüğü üzere adı geçen kentin 8 Müslüman mahallesinde toplam 1.938 hâne reisinin kaydı bulunmaktadır. Bu mahallelerin tahmini nüfusu 9.690 kişiden müteşekkildir.²³ Temettuât defterlerine göre Kayalık en yoğun nüfuslu mahalle, İlbadi ise en az nüfuslu mahalledir (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1823; BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 17562).

Temettuât defterlerine göre Honaz'da 421, Sarayköy'de 460, Babadağ'da 693, Acıpayam'da 164, Serinhisar'da 830, Buldan'da 811, Çivril'de 291 ve Çardak'da 39 hâne reisi bulunmaktadır. Bu doğrultuda Denizli merkezden sonra sırasıyla Serinhisar, Buldan, Babadağ (Kadıköy) en fazla hâne reisinin yer aldığı kazalardır (Özçelik, 2007, s. 228).

Kentteki doğum ve ölüm sayılarına dair veriler de nüfus defterlerinden elde edilebilmektedir. Ölen kişiler için fevt ve fevt şüd, yeni doğanlar için de tevellüt ifadeleri kullanılmıştır (Aşıkçı Çevik, 2007, s. 2).²⁴ Tablo 3'te de görüleceği üzere Denizli mahallelerinde ölüm sayısı doğum sayısından fazladır. 1830 yılına ait 675 ve 3092 numaralı defterler karşılaştırıldığında doğum ve ölüm sayılarının birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Bunun nedeni yukarıda da belirtildiği gibi Denizli şer'iyye sicilleri içinde yer alan 675 numaralı deftere sonraki dönemlerde yeni doğanların ve ölenlerin eklenmesidir. Ancak 3092 numaralı defter büyük ihtimalle İstanbul'a gönderildiğinden yeni doğan ve ölenler kaydedilmemiştir.

¹⁵ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1844).

¹⁶ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 17563).

¹⁷ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1825).

¹⁸ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1813).

¹⁹ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 17562).

²⁰ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1823).

²¹ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1839).

²² (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1829).

²³ Pelin Kapısız ve Numan Turan 1844 Denizli Temettuât defterlerine göre Çaybaşı, Feslikan, Horsalaz, Kayalık, Pelitlibağ ve Sabık Müftü mahallerini incelemişlerdir. Pelin Kapısız'ın çalışmasına göre adı geçen 6 mahallede 1.542 hâne reisi vardır ve tahmini nüfus bir hâne 5 kişi kabul edilerek 7.710 kişidir. Bkz. (Kapısız, 1999, s. 23); Numan Turan'ın çalışmasını da ise yine aynı 6 mahallenin hâne reisi sayısı 1.538, tahmini nüfusu ise 7.690 kişi olarak belirtilmiştir. Bkz. (Turan, 2002, s.17).

²⁴ Nilgün Aşıkçı Çevik, 1831 Denizli nüfusuna dair yapmış olduğu çalışmada defterde kullanılan terminolojik ifadeleri ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Bkz. (Aşıkçı Çevik, 2007, s. 2-3).

Tablo 3. Mahallelerde doğum ve ölüm sayısı

Mahalle Adı	1246 ²⁵		1246 ²⁶		1254 ²⁷		1263 ²⁸		1265 ²⁹		1265 ³⁰	
	[1830]	[1830]	[1830]	[1830]	[1838]	[1838]	[1847]	[1847]	[1849]	[1849]	[1849]	[1849]
	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm
Aksaray / Aksaraylı	7	9	3	6	1							
Altuntop	12	8	8	5	1	1						
Ayvasıra	1	2	1	2	2	1						
Çaybaşı	5	7	4	4	2	2	1		1	7	3	
Çömez Efendi / Muhik Çömez	5	8	2	4								
Değirmenönü	2	1	2	1	5	7						
Delikliçınar	8	10	3	4	4	4	3	1	5	2	2	
Diğer Değirmenönü		5		3								
Diğer Feslikan	9	11	4	1								
Diğer Hacı Fakih	1	1	1	1								
Diğer Kayalık	4	4	3	1								
Ermeni Mahallesi			1									
Efendiler	2	6	2	6								
Feslikan	4	3	2	2			4		7	1	2	
Gümüştay	5	2	3		3	4	4		5	2	2	1
Gürcan / Kübcükoğlu	8	5	6	3								
Hacı Fakih / Hacı Kaplan	1	2	1	2		1						
Hacı Molla Ömer	12	22		5	2	3						
Hasan Efendi	2	15	1			2						
Horsalaz	6	6	3	2	3	21						
Hüseyin Efendi	7	8	6	5			3		9	4	1	
İlbadi	6	3		2								
İncirpınar / İncirpınarı	1	5	1	4								
Kayalık	6	15		5	1	3						
Kızılkanat	7	9	3	7			1	1	8	3	1	
Kirişhâne	3	10		7								
Kuyupınar	5	2	3	2			1					
Mızrapoğlu	3	7	1	2	2							
Mollabağ	1											
Öküzbatı	10	6	4	5	2	1						
Pelitlibağ	2	3			1	1						
Rum Mahallesi	13	19	5	4		2	2		7		3	
			7	5	2	9						

²⁵ (DŞS. nr. 675).²⁶ (BOA. NFS.d. nr. 3092, 30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830).²⁷ (BOA. ML.CRD.d. nr. 93, 1 Muharrem 1254-30 Recep 1254 / 27 Mart 1838-19 Ekim 1838).²⁸ (BOA. KK.d. nr. 6536, 1 Mart 1263-30 Haziran 1263 / 12 Temmuz 1847-13 Mart 1847).²⁹ (BOA. ML.CRD.d. nr. 1305, 1 Mart 1265-30 Haziran 1265 / 11 Mayıs 1849-12 Temmuz 1849).³⁰ (BOA. ML.CRD.d. nr. 1299, 1 Temmuz 1265-31 Teşrinievvel 1265 / 13 Temmuz 1849-12 Kasım 1849).

Sabık Müftü/Eski Müftü	5	12	4	8	4	3	8	5	4	2		
Sırapapılar	14	9	6	3		1						
Topraklık	9	18	4	6	1							
Uçancı	3	1	3	1								
Uzunhacı	4	4	1	1								
Yorganbattı	7	9	4	5								
Toplam	200	267	102	124	36	68	26	6	46	21	14	1

93 numaralı Maliye Nezâreti Ceride Defteri'nde 27 Mart-19 Ekim 1838 tarihleri arasında doğan ve ölenlerin sayısı bulunmaktadır. Tablo 3'te de görüldüğü üzere doğum oranı ölüm oranından düşüktür (DŞS. nr. 675; BOA. NFS.d. nr. 3092; BOA. ML.CRD.d. nr. 93).

13 Mart-12 Temmuz 1847 tarihleri arasındaki dört aylık dönemde doğanlar 26, ölenler 6 kişidir. Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi sadece bu dönemde doğan sayısı ölen sayısından fazladır (BOA. KK.d. nr. 6536). 11 Mayıs-12 Temmuz 1849 tarihleri arasında doğanlar 46, ölenler 21 kişidir (BOA. ML.CRD.d. nr. 1305). Bu dönemi takip eden 13 Temmuz-12 Kasım 1849 tarihleri arasında ise doğanlar 14, ölenler ise 1 kişidir (BOA. ML.CRD.d. nr. 1299).

Nüfus ve Temettuât Defterlerine Göre Denizli Köylerinin Nüfusu

Denizli'nin çiftlik ve köylerinde bulunan Müslüman erkeklerin nüfusu 675 numaralı defterde 443, 3092 numaralı defterde 3.738 kişidir. Defterlerin ikisinde de Cedid-Ecirli, Emirler, Kale ve Yeğen Ağa çiftliklerine ilişkin kayıtlar vardır. Bunlar arasında Müslüman erkek nüfusun en fazla olduğu çiftlik, 54 kişiyle Cedid-Ecirli, nüfusun en az olduğu çiftlik ise 4 kişiyle Emirler'dir. Tablo 4'te de görüldüğü gibi aynı yıla ait 675 ve 3092 numaralı defterler karşılaştırıldığında ilk defterde köy sayısının eksik olduğu anlaşılmaktadır. 675 numaralı defterde 7 köyün, diğer defterde ise 30 köyün kaydına rastlanmaktadır. İlâveten 3092 numaralı defterde Çakmak köyünün Aşağı Mahallesi ile Karcı köyünün Bereketler, Hisar ve Hallaçlar mahallelerine ait nüfus kayıtları da ayrı yazılmıştır. Bu deftere göre köylerden 590 kişiyle en fazla nüfusa Başkarcı, 20 kişiyle en az nüfusa Çeltikçi köyü sahiptir (DŞS. nr. 675; BOA. NFS.d. nr. 3092). 10 Haziran 1831 tarihli 3089 numaralı defterde ise toplam erkek nüfus 3788 kişidir. Bu defterde de 579 kişiyle en kalabalık köy Başkarcı'dır. En az nüfus ise 10 kişiyle Büyükköy'e aittir (BOA. NFS.d. nr. 3089).

Tablo 4. Nüfus yoklama defterlerinde kayıtlı Denizli köylerinde meskûn Müslüman erkeklerin nüfusu

Köy Adı	1246 ³¹ [1830]	1246 ³² [1830]	1246 ³³ [1831]	1258 ³⁴ [1843]	Tarihsiz ³⁵
Abdullah Ağa Çiftliği				10	
Aşağı Şamlı	74	74	86	58	
Bağbaşı		59	50	56	65
Belevi		148	176		
Büyükköy	10	45	10		
Cedid-Ecirli Çiftliği	54	54			
Çakmak		178	342	176	
Çakmak Köyü-Aşağı Mahallesi		182			
Çeltikçi	21	20	20	6	

³¹ (DŞS. nr. 675).

³² (BOA. NFS.d. nr. 3092, 30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830).

³³ (BOA. NFS.d. nr. 3089, 29 Zilhicce 1246 / 10 Haziran 1831).

³⁴ (BOA. NFS.d. nr. 3097, 29 Zilhicce 1258 / 31 Ocak 1843).

³⁵ (BOA. ML.CRD.d. nr. 2049).

Dere Köy		40	22		
Edirli Çiftliği der-uhte		30			
Tavash Osman Ağa					
Eldenizli		24	23	33	
Emirler Çiftliği	4	4	4		
Eskihisar		32	32	31	37
Gerzile/Gerzele		313	305	242	183
Goncalı/Gonca/Gonca		65	53	50	66
Ali					
Göveçlik		171	170	120	
Hacı Eyüplü		86	89	60	
İsmail Efendi Çiftliği			11		
Kale	21	20	16	11	
Karahasanlı		109	101	76	
Karakova	62	24	60	58	
Karaman		80	75	36	
Başkarcı		590	579	310	
Karcı Köyü-Bereketler		229	220	104	
Mahallesi					
Karcı Köyü-Hallaçlar		196	192	107	
Mahallesi					
Karcı Köyü-Hisar		132	133	82	
Mahallesi					
Kaşıkcı		38	39	22	
Kayhan		51	47	35	46
Kethüda	51	86	118	98	
Kınıklı		85	81	55	83
Kurudere		63	64	66	68
Manastır		232	226	175	
Saruhan		61	57	71	
Şemikler	106	102	109	60	
Tekke		60	56	46	62
Üzerlik ³⁶		46	43	24	
Yeğen/Yeğenağa	10	10	7	11	
Çiftliği					
Yeni Çiftliği			53	22	12
Yukarı Şamlı	30	30	32		
Zeytin		39	39	38	38
-					40
-					167
Toplam	443	3.738	3.788	2.371	867

Tablo 4'te görüldüğü üzere nüfus defterlerinden 3097 numaralıda 2.371 erkek nüfus vardır. Maliye Nezareti Ceride defterleri arasında yer alan 2049 numaralı defterin sayfa numaraları arşiv görevlileri tarafından verilmiş olup, bu defterde toplam 867 erkek nüfus kayıtlıdır. Bu defterin ilk sayfalarının eksik olduğu tespit edilmiştir. Eksik kısmın bir köye mi yoksa mahalleye mi ait olduğu anlaşılamamaktadır. Bununla birlikte defterin ilerleyen sayfalarında köy isimleri bulunduğundan, okunan kısmın köy nüfusuna eklenmesi tarafımızdan daha uygun bulunmuştur. Şahıslara ayrı ayrı numara verilen defterde, sayfa eksikliği nedeniyle 18 numaralı şahıstan itibaren kayıtlar mevcuttur. Nitekim 40 numara son şahsa ait olduğu için köydeki erkek nüfus 40 kişi olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan defterde Gerzile köyü 11 numaralı sayfada yer alıp, köy kaydının başına “diğer defterde olan esâmî işbu karyeye zeyl olunacaktır gaflet

³⁶ Üzerlik köyünün ilerleyen sayfalarda Yüzerlik köyü adıyla tekrar kaydedildiği görülmektedir. Bkz. (BOA. NFS.d. nr. 3092, s. 283-284 ve s. 299-300).

olunmaya” açıklaması eklenmiştir. Burada erkek nüfus 52 kişidir. Sayfalardan 24-76 arası eksik olan defterde 76. sayfada “Gerzile’den bâkî kalan esâmî” başlığıyla Gerzile halkı 165 numaralı şahıstan başlayarak 305 numaralı şahsa kadar kaydedilmiştir. Ancak şahısların numaralandırılmasında yanlışlık yapılarak 189’dan 200’e atlanmıştır. Sonuç olarak adı geçen köyde toplam erkek nüfus 183 kişidir. Defterin 12. sayfası ise 23 numaralı şahısla başlayıp 167 numaralı şahısla bitmekte olup, bu da toplam nüfusa dâhil edilmiştir (BOA. ML.CRD.d. nr. 2049).

Tablo 5’de de görüldüğü üzere Temettuât defterlerine göre Denizli merkeze ait 22 köy ile birlikte Abdullah Ağa çiftliği, Cedid-Ecirli ve Şamlı çiftliklerinin de dâhil olduğu toplam 25 yerleşim yeri bulunmaktadır.

Tablo 5. Temettuât defterlerine göre Denizli köylerindeki Müslüman nüfus [1844-45]

Köy Adı	Hâne Sayısı	Tahmini Nüfus
Abdullah Ağa Çiftliği ³⁷	8	40
Bağbaşı ³⁸	28	140
Cedid-Ecirli Çiftliği ³⁹	36	180
Çamrak ⁴⁰	10	50
Dere ⁴¹	15	75
Eldenizli ⁴²	20	100
Eskihisar ⁴³	18	90
Gerzile/Gerzele ⁴⁴	139	695
Goncalı ⁴⁵	30	150
Göveçlik ⁴⁶	65	325
Hacı Eyüplü ⁴⁷	36	180
Kale ⁴⁸	9	45
Karakova ⁴⁹	28	140
Karaman ⁵⁰	47	235
Karcı ⁵¹	194	970
Karcı Köyü-Bereketler Mahallesi ⁵²	64	320
Karcı Köyü-Hallaçlar Mahallesi ⁵³	68	340
Karcı Köyü-Hisar Mahallesi ⁵⁴	48	240
Kaşıkcı ⁵⁵	15	75
Kethüda ⁵⁶	70	350
Kımkı ⁵⁷	35	175

³⁷ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1835).

³⁸ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1816).

³⁹ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1834).

⁴⁰ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1847).

⁴¹ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1832).

⁴² (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1837).

⁴³ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1846).

⁴⁴ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1822).

⁴⁵ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1819).

⁴⁶ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1820).

⁴⁷ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1827).

⁴⁸ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1828).

⁴⁹ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1817).

⁵⁰ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1833).

⁵¹ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1843).

⁵² (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1840).

⁵³ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1818).

⁵⁴ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1836).

⁵⁵ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1826).

⁵⁶ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1824).

⁵⁷ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1838).

Kurudere ⁵⁸	27	135
Saruhan ⁵⁹	22	110
Şamlı Çiftliği ⁶⁰	41	205
Şemikler ⁶¹	55	275
Tekke ⁶²	34	170
Üzerlik ⁶³	20	100
Zeytin ⁶⁴	15	75
Toplam	1.197	5.985

Nüfus yoğunluğu bakımından Şamlı çiftliği 41 hâne reisine sahip olup çiftlikler arasında ilk sırada yer alırken, Karcı köyü 194 hâne reisi ile köyler arasında ilk sıradadır (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1845; BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1843). Karcı köyünün Bereketler, Hisar ve Hallaçlar mahalleleri nüfus defterlerinde olduğu gibi temettuât defterlerinde de ayrı olarak verilmiştir. Adı geçen üç mahallede kayıtlı toplam 180 hâne reisi bulunmaktadır. Bunların Karcı köyü nüfusuna eklenmesiyle birlikte toplam 374 hâne reisi sayısına ulaşılmaktadır (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1840; BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1818; BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1836; BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1843).

Denizli'nin yer adlarında zamanla bazı değişiklikler olmuştur. Karcı köyünün adı Başkarcı olurken, Cedid-Ecirli çiftliğine Ecirli denilmeye başlanmıştır. Zaman içinde Karcı köyünün mahalleleri köy haline gelirken, Dere ve Kale köyleri birleşerek Kale köyü adını almıştır (Özlü, 2006, s. 9).

Nüfus defterlerine göre Denizli köylerindeki doğum ve ölüm sayıları Tablo 6'da yer almaktadır. Tabloda görüldüğü üzere kentin köylerindeki doğum ve ölüm sayısı kıyaslandığında ölenlerin doğanlara oranla fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 6. Köylerde doğum ve ölüm sayısı

Köy Adı	1246 ⁶⁵ [1830-31]		1246 ⁶⁶ [1830-31]		1254 ⁶⁷ [1838]		1263 ⁶⁸ [1847]		1265 ⁶⁹ [1849]		1265 ⁷⁰ [1849]	
	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm
Bağbaşı			7	1					1	2		
Başkarcı			11	18					1			
Belevi			4	1	5	7						
Büyükköy						1						
Cedid-Ecirli		3		2							1	
Çiftliği												
Çakmak Köyü			3	7	7	10			1	3		
Aşağı Mahallesi												
Çakmak			4	10								
Dere Köy											3	

⁵⁸ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1814).

⁵⁹ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1815).

⁶⁰ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1845).

⁶¹ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1831).

⁶² (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1841).

⁶³ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1830).

⁶⁴ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1821).

⁶⁵ (DŞS. nr. 675).

⁶⁶ (BOA. NFS.d. nr. 3092, 30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830).

⁶⁷ (BOA. ML.CRD.d. nr. 93, 1 Muharrem 1254-30 Recep 1254 / 27 Mart 1838-19 Ekim 1838).

⁶⁸ (BOA. KK.d. nr. 6536, 1 Mart 1263-30 Haziran 1263 / 12 Temmuz 1847-13 Mart 1847).

⁶⁹ (BOA. ML.CRD.d. nr. 1305, 1 Mart 1265-30 Haziran 1265 / 11 Mayıs 1849-12 Temmuz 1849).

⁷⁰ (BOA. ML.CRD.d. nr. 1299, 1 Temmuz 1265-31 Teşrinievvel 1265 / 13 Temmuz 1849-12 Kasım 1849).

Eldenizli				5	7							
Eskihisar												4
Gerzile/ Gerzele		9	7			19				5	2	
Goncalı/Gonca/ Gonca Ali		3	8									
Göveçlik		5	11	6							2	
Hacı Eyüplü			3						2			
Hisarcı				4	2							
Kale	2		2		1	1						
Karahasanlı			4	2					1			
Karakova	2	1			2	3						
Karaman			3	3								
Karcı					5	15						2
Karcı Köyü- Bereketler Mahallesi			6	7		2	1		2	2	1	
Karcı Köyü- Hisar Mahallesi			2									
Kaşıklı			4		4	4						
Kayhan			3		4	1				3		
Kethüda	2	4			9	4						
Kımlıklı			1	4								
Kurudere			1	3	1	1			1			
Manastır			3	23	3	5			2	1	2	
Saruhan			1						2	6		1
Şamlı Çiftliği	1	2										29
Şemikler	3	2		1	11	3				1		
Tekke			3	1	1	1			1	2		2
Üzerlik						3				3		
Yeğen / Yeğenağa Çiftliği		1		1	2	1						
Yukarı Şamlı		1										
Zeytin			1	4								
Toplam	10	14	80	118	70	123	1	0	14	34	9	4

Tablo 6'dan da anlaşılacağı gibi ölüm sayısının en yüksek olduğu dönem 1838 yılıdır. 123 kişinin vefat ettiği bu dönemde en çok ölüm 29 kişiyle Şamlı çiftliğindedir.

Aydın Vilâyet Salnamelerine Göre Denizli'nin Müslüman Kadın-Erkek Nüfusu

XIX. yüzyılda türlü ihtiyaçlarla genel veya kısmi nüfus sayımlarına gidilen Osmanlı'da, bilhassa devlet salnameleri ve vilâyet salnameleriyle muhtelif kamu kuruluşları tarafından çıkarılan salnameler aracılığıyla demografik bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur (Çavdar, 1999, s. 551).

Aydın vilâyet salnamelerinde Denizli nüfusuna ilişkin oldukça mühim veriler bulunmaktadır. Kadın ve erkek nüfusun yer aldığı bu salnamelerin Hicri 1305-1323 yıl aralığı incelediğinde, 1305 [1887-88] yılından 1315 [1897-98] yılına kadar şehrin nüfusunun arttığı görülmektedir. Lakin 1315 [1897-98] yılında toplam nüfusun önceki yıla nazaran az olduğu anlaşılmaktadır. Yani toplam nüfus 1314 [1897-98] yılında 36.732 olup, bir yıl sonra 22.500'lük eksikle 14.232 kişiye düşmüştür. Bununla birlikte sonraki yıl mevcut nüfusun 23.768 kişilik artışla 38.000'e ulaştığı tespit edilmektedir.

Tablo 7'de görüldüğü gibi Denizli'de kadın ve erkek nüfus birbiriyle kıyaslandığında fark hayli azdır. Ayrıca Hicri 1312 yılı ile 1316 yılı salnamelerinin içerdiği nüfus verilerine göre kentteki erkekler kadınlardan fazladır.

Tablo 7. Aydın vilâyet salnamelerine göre Denizli kaza merkezinde meskûn Müslüman kadın ve erkek nüfus

Yıl	Kadın	Erkek	Toplam Nüfus İçinde Kadın ve Erkek Nüfus Oranı	
			Kadın %	Erkek %
1305 ⁷¹ [1887-88]	12.245	12.069	50,4	49,6
1311 ⁷² [1893-94]	17.661	16.971	51,0	49,0
1312 ⁷³ [1894-95]	17.900	18.098	49,7	50,3
1313 ⁷⁴ [1895-96]	18.451	17.576	51,2	48,8
1314 ⁷⁵ [1896-97]	18.859	17.873	51,3	48,7
1315 ⁷⁶ [1897-98]	7.260	6.972	51,0	49,0
1316 ⁷⁷ [1898-99]	18.467	19.533	48,6	51,4
1317 ⁷⁸ [1899-1900]	19.613	18.508	51,4	48,6
1319 ⁷⁹ [1901-02]	19.665	18.580	51,4	48,6
1320 ⁸⁰ [1902-03]	19.665	18.580	51,4	48,6
1323 ⁸¹ [1903-04]	19.665	18.580	51,4	48,6

Duyun-ı Umumiye-i Osmaniye İdaresince Anadolu'da çeşitli araştırmalar yapmak amacıyla görevlendirilen Vital Cuinet'in hazırladığı 1891 yılına ait nüfus istatistiği bulunmaktadır (Turan, 2006, s. 22). Bu çalışmada, Denizli merkez kazasının Müslüman nüfusu 35.696 kişi olarak verilirken, buna Sarayköy, Çal, Tavas ve Karaağaç'ın da nüfusları eklenerek bölgede toplam 21.0697 Müslümanın bulunduğu belirtilmiştir (Cuinet, 2001, s. 221).

Denizli'nin Birinci Dünya Savaşı öncesi Türk nüfusu 20.464 erkek ve 21.643 kadından meydana gelmiştir (*Smyrne Turque*, 1919, s. 20). Birinci Dünya Savaşı sırasında da kentin nüfusu 19.705 erkek ve 21.895 kadından müteşekkildir (*Smyrne Turque*, 1919, s. 21).

Nüfus, Temettuât Defterleri ve Aydın Vilâyet Salnamelerine Göre Denizli'de Gayrimüslim Nüfus

Denizli mahallelerinde meskûn gayrimüslimlerin kayıtları ilk defa XVI. yüzyılda görülmektedir. Kentte bu dönemde Müslümanlara ait 21 mahalle, gayrimüslimlere ait tek mahalle bulunmaktadır. Bu mahallenin adı Kefere Mahallesi olup, XVII. yüzyıl süresince Nasârâ adını almıştır (Gökçe, 2000, s. 82). Aynı mahalle 1699 yılı kayıtlarında Zimmiyân Mahallesi adı ile anılıp, XVIII. yüzyılda bu adı devam ettirmiştir (Gökçe, 2000, s.82; Demir, 1996, s. 22). XIX. yüzyıl kayıtları incelendiğinde ise Denizli'de iki gayrimüslim mahalle olan Rum ve Ermeni mahalleleri tespit edilmektedir.

Tablo 8'den de anlaşılacağı üzere 3092 numaralı nüfus defterinde şehrin mahallelerinde bulunan erkek nüfustan 101'i Rum ve 123'ü ise Ermeni'dir. Toplam nüfusun 3.975 kişi olduğu kentte Müslüman erkek nüfus 3.751 kişidir. Bu doğrultuda toplam nüfusun %94,4'ünü Müslümanlar, geri kalanını gayrimüslimler oluşturmaktadır. Gayrimüslim kesimin de %2,5'ini Rumlar ve %3,1'ini Ermeniler meydana getirmektedir.

⁷¹ (SVA. Yıl: 1305 [1887-88], Def'a: 11, s. 204).

⁷² (SVA. Yıl: 1311 [1893-94], Def'a: 14, s. 345-346).

⁷³ (SVA. Yıl: 1312 [1894-95], Def'a:15, s. 353).

⁷⁴ (SVA. Yıl: 1313 [1895-96], Def'a:16, s. 333).

⁷⁵ (SVA. Yıl: 1314 [1896-97], Def'a:17, s. 328).

⁷⁶ (SVA. Yıl: 1315 [1897-98], Def'a:18, s. 334).

⁷⁷ (SVA. Yıl: 1316 [1898-99], Def'a:19, s. 315).

⁷⁸ (SVA. Yıl: 1317 [1899-1900], Def'a: 20, s. 294).

⁷⁹ (SVA. Yıl: 1319 [1901-02], Def'a: 21, s. 252).

⁸⁰ (SVA. Yıl: 1320 [1902-03], Def'a: 22, s. 256).

⁸¹ (SVA. Yıl: 1323 [1905-06], Def'a: 24, s. 238).

Tablo 8. Nüfus defterlerine göre Denizli'deki gayrimüslim erkek nüfus

	1246 ⁸² [1830]	1253 ⁸³ [1837]	1258 ⁸⁴ [1842-43]	1260 ⁸⁵ [1844-45]	Tarihsiz ⁸⁶
Ermeni	123	116	139		143
Rum	101	352	232	140	292

3095 numaralı defterde Denizli'deki Ermeni ve Rum mahallelerine dair nüfus bilgilerine ulaşılmaktadır. Adı geçen defterde gayrimüslim erkek nüfustan 116'sı Ermeni, 352'si Rum'dur. 2049 numaralı defterin ise tarihi belli olmamakla birlikte yukarıda da belirtildiği gibi sayfaları eksiktir. Bu defterden elde ettiğimiz verilere göre Denizli'deki Ermeni erkek nüfus 143, Rum erkek nüfus ise 293 kişiden müteşekkildir.

1844 yılına ait Denizli temettuât defterlerinde ise gayrimüslimlere dair Rum Mahallesi'nin defteri mevcuttur⁸⁷, Ermeni Mahallesi'ne ait defter ise bulunmamaktadır. Kentte Müslümanların oturduğu 8 mahallenin temettuât defterlerinde 1.938 hâne reisi kaydına rastlanmaktadır. Rum Mahallesi'ndeki hâne reisi sayısı ise 140 kişidir. Nitekim kentteki nüfusun %93,3'lük kısmını Müslümanlar, %6,7'lik kısmını da gayrimüslimlerden Rumlar oluşturmaktadır.

Eserinde 1891 yılı nüfus istatistiğine yer veren Vital Cuinet, Denizli'de bulunan gayrimüslimlerden 1.200 kişinin Rum, 430 kişinin de Ermeni olduğunu belirtmektedir (Cuinet, 2001, s. 221). Aynı tarihleri içeren 1308 [1890-91] tarihli Aydın Vilâyet Salnamesinde Denizli merkezde 1 kilise ve Denizli sancağına bağlı Sarayköy kasabasında 1 kilise bulunmaktadır (Boyacıoğlu, 1987, s. 41).

Aydın vilâyet salnamelerine göre gayrimüslim yerli nüfus karşılaştırıldığında Denizli'deki Rum nüfusun Ermeni nüfustan fazla olduğu anlaşılmaktadır. 1305 [1887-88] tarihli salnameye göre Denizli'de 828'i kadın, 864'ü erkek toplam 1.692 yerli Rum bulunmaktadır. Aynı salnamede 42 yabancı Rum kaydı bulunmakla birlikte bunlardan 27'si erkek, 15'i kadındır. Yerli Ermeni nüfusa dair kayıt bulunmayan salnamede, yabancı Ermenilerden 10'u erkek, 3'ü ise kadındır (SVA. Yıl:1305 [1887-88], Def'a: 11, s. 204-205).

Tablo 9. Aydın vilâyet salnamelerine göre Denizli kaza merkezinde meskûn gayrimüslim nüfus

	Rum			Ermeni			Katolik			Musevi			Ecnebi			Toplam
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	
1305 ⁸⁸ [1887-88]	828	864	1.692													1.692
1311 ⁸⁹ [1893-94]	930	883	1.813	261	259	520	1	1	10	11	21	10	15	25	2.380	

⁸² (BOA. NFS.d. nr. 3092, 30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830).

⁸³ (BOA. NFS.d. nr. 3095, 15 Muharrem 1253 / 21 Nisan 1837).

⁸⁴ (BOA. NFS.d. nr. 3096, 1258 / 1842-1843).

⁸⁵ (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1842).

⁸⁶ (BOA. ML.CRD.d. nr. 2049).

⁸⁷ Bkz. (BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1842).

⁸⁸ (SVA. Yıl: 1305 [1887-88], Def'a: 11, s. 204).

⁸⁹ (SVA. Yıl: 1311 [1893-94], Def'a: 14, s. 345-346).

Tablo 10. Aydın vilâyet salnamelerine göre Denizli kaza merkezinde meskûn gayrimüslim kadın ve erkek nüfus oranı

Yıl	Toplam İçinde Kadın ve Erkek Nüfus Oranı									
	Rum		Ermeni		Katolik		Musevi		Ecnebi	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
1305 ⁹⁹ [1887-88]	48,9	51,1								
1311 ¹⁰⁰ [1893-94]	51,3	48,7	50,2	49,8	0,04		47,6	52,4	40	60
1312 ¹⁰¹ [1894-95]	52,4	47,6	52,5	47,5	0,04		45,5	54,5	46,2	53,8
1313 ¹⁰² [1895-96]	48,8	51,2	51,4	48,6			51,4	48,6	53,8	46,2
1314 ¹⁰³ [1896-97]	45,9	54,1	50,8	49,2			48,6	51,4	51,7	48,3
1315 ¹⁰⁴ [1897-98]	48,8	51,2	51,1	48,9			46,2	53,8	48,5	51,5
1316 ¹⁰⁵ [1898-99]	51,5	48,5	49,5	50,5			53,6	46,4	75	25
1317 ¹⁰⁶ (1899- 1900)	58,7	41,3	49,8	50,2			46,4	53,6	50	50
1319 ¹⁰⁷ (1901-02)	48,2	51,8	50,4	49,6			46,4	53,6	50	50
1320 ¹⁰⁸ (1902-03)	48,2	51,8	50,4	49,6			46,4	53,6	50	50
1323 ¹⁰⁹ (1903-04)	48,2	51,8	50,4	49,6			46,4	53,6	50	50

⁹⁹ (SVA. Yıl: 1305 [1887-88], Def'a: 11, s. 204).¹⁰⁰ (SVA. Yıl: 1311 [1893-94], Def'a: 14, s. 345-346).¹⁰¹ (SVA. Yıl: 1312 [1894-95], Def'a: 15, s. 353).¹⁰² (SVA. Yıl: 1313 [1895-96], Def'a: 16, s. 333).¹⁰³ (SVA. Yıl: 1314 [1896-97], Def'a: 17, s. 328); Hicri 1314 yılında Denizli merkez kazasında Müslüman kadın 6.024, erkek 5.907, gayrimüslim kadın 1.099, erkek 1.124 kişidir. Denizli'nin köylerinde Müslüman kadın 7.658, erkek 7.084 kişi olup gayrimüslim nüfusa rastlanmamaktadır. Honaz nahiyesinde ise Müslüman kadın 5.246, erkek 5.146, gayri müslim kadın 223, erkek 232 kişiden müteşekkildir. Bkz. (BOA. Y.EE.KP. nr. 6/593, 20 Cemâziyelâhir 1314 / 26 Kasım 1896).¹⁰⁴ (SVA. Yıl: 1315 [1897-98], Def'a: 18, s. 334).¹⁰⁵ (SVA. Yıl: 1316 [1898-99], Def'a: 19, s. 315).¹⁰⁶ (SVA. Yıl: 1317 [1899-1900], Def'a: 20, s. 294).¹⁰⁷ (SVA. Yıl: 1319 [1901-02], Def'a: 21, s. 252).¹⁰⁸ (SVA. Yıl: 1320 [1902-03], Def'a: 22, s. 256).¹⁰⁹ (SVA. Yıl: 1323 [1905-06], Def'a: 24, s. 238).

I. Dünya Savaşı dönemi öncesi Denizli’de 1.277 Rum erkek, 1.162 Rum kadın, 296 Ermeni erkek, 275 Ermeni kadın ile 26 Yahudi erkek ve 24 Yahudi kadın nüfusun bulunduğu anlaşılmaktadır. Savaş döneminde ise kentte 1.034 Rum erkek, 1.062 Rum kadın, 271 Ermeni erkek, 236 Ermeni kadın, 22 Yahudi erkek ve 24 Yahudi kadın nüfusa rastlanmaktadır (Smyrne Turque, s. 20-21).

Nüfus Defterlerine Göre Denizli Medreselerindeki Erkek Nüfus

Denizli nüfus defterleri incelendiğinde kentte bulunan medreselerdeki erkek nüfus hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Elimizde bulunan 1246 [1830] yılına ait üç ayrı defter ile 1261 [1845] yılına ait defterlerden bu konuda veriler sağlanmaktadır. Belirtilen tarihlerde Denizli’de hangi medreselerin bulunduğu ve buraya kent dışından eğitim amacıyla gelen kişi sayısı da tespit edilebilmektedir. Tablo 11’de de görüldüğü gibi 3090 ve 3091 numaralı defterlere göre medreselerde 175 erkek, 3092 numaralı defterde ise 173 erkek nüfus bulunmaktadır. Çaybaşı, Erzurumlu İsmail Efendi, Hatipzâde, Hacı Ali Efendi ve Veli Efendi medreselerindeki kişi sayısında farklılıklar görülmektedir. Medresede kalanların geldikleri memleketler Aydın-Yenice, Kayseri, Konya, Kütahya, Uşak, Tavas, Sarayköy, Honaz, Elmalı gibi yerlerdir. Ayrıca Gerzile, Hacı Eyüplü, Şamlı, Tekke gibi Denizli köylerinden gelenler de bulunmaktadır (BOA. NFS.d. nr. 3090; BOA. NFS.d. nr. 3091; BOA. NFS.d. nr. 3092).

Tablo 11. Denizli medreselerinde kalan erkek nüfus

Medrese Adı	1246 ¹¹⁰ [1830]	1246 ¹¹¹ [1830]	1261 ¹¹² [1845]
Aksaraylı	2	2	2
Beyşehirli Salih Efendi			2
Çaybaşı	5	4	
Debbağ Efendi, Müftü Efendi	21	21	
Erzurumlu İsmail Efendi	15	20	1
Fatma Hoca			4
Kayalık Mahallesinde Hacı Efendi / Hacı Ali Efendi	15	12	12
Kayalık Mahallesinde Veli Efendi	18	17	
Hacı Kara Efendi			10
Hacı Molla Ömer	12	12	
Hacı Salih Efendi			18
Hacı Şeyhli Ahmet / Şeyh Ahmet	19	19	
Hacı Miftah Efendi			16
Hadimî Ahmet Efendi			36
Hasan Efendi	3	3	
Hatipzâde	19	17	

¹¹⁰ (BOA. NFS.d. nr. 3090; BOA. NFS.d. nr. 3091).

¹¹¹ (BOA. NFS.d. nr. 3092).

¹¹² (BOA. NFS.d. nr. 3098); 1845 yılında Denizli Kaymakamı ve maiyeti 34 kişi olarak belirtilmektedir. Bkz. (BOA. NFS.d. nr. 3098, s. 2-3).

Horsalaz	4	4	
İnce Kara / İnce Karaoğlu	8	8	
Kara Müderris-zâde			9
Kurra Efendi	6	6	
Maksut-zâde Ali Efendi			8
Ömer Hafız Efendi	3	3	
Pelitlibağ	6	6	
Sinirci-zâde			11
Süleyman Efendi	19	19	
Şerif Efendi			18
Defterde İsmi Silinmiş Durumda Olan Medreseler			36
TOPLAM	175	173	183

1261 [1845] yılında Denizli medreselerinde bulunanların Antalya, Alanya, Bergama, Beyşehir, Bodrum, Burdur, Erzurum, Finike, Kaş, Kütahya, Menteşe, Safranbolu, Tavas gibi yerlerden geldikleri anlaşılmaktadır. Medresedekilerden yaşı en büyük olan 55, en küçük olan ise 12 yaşındadır. Tablo 11'den de anlaşılacağı üzere 1261 [1845] yılında medreselere Denizli dışından gelenlerin sayısı 183 kişiden müteşekkildir.

Denizli'de Meskûn Aşiretlerin Erkek Nüfusu

Hicri 1263 ve 1265 yıllarına ait defterlerde Denizli'deki Durcalı/Turcalı, Emir Osman Oğlu, Küblemezli, Kızılışıklı, Sinekci/Senekci aşiretlerindeki erkek nüfus ile doğan ve ölenlerin sayısı tespit edilebilmektedir.

Tablo 12. Denizli'de meskûn aşiretlerin erkek nüfusu

Aşiretin Adı	1263 ¹¹³ [1846-47]			1265 ¹¹⁴ [1848-49]		
	Erkek	Doğan Erkek	Ölen Erkek	Erkek	Doğan Erkek	Ölen Erkek
Durcalı/Turcalı Aşireti	7		2	1 ¹¹⁵		
Emir Osman Oğlu				1		
Küblemezli	1	1		2		
Kızılışıklı	9	1	2	4		
Sinekci/Senekci	4		1			
TOPLAM	21	2	5	8	0	0

¹¹³ (BOA. KK.d. nr. 6536, 1 Mart 1263-30 Haziran 1263 / 12 Temmuz 1847-13 Mart 1847).

¹¹⁴ (BOA. ML.CRD.d. nr. 1299, 1 Temmuz 1265-31 Teşrinievvel 1265 / 13 Temmuz 1849-12 Kasım 1849).

¹¹⁵ Defterde Ahmet bin Musa isimli şahıs firar etmiş olarak kayıtlıdır. Bkz. (BOA. ML.CRD.d. nr. 1299).

Tablo 12’de de anlaşılacağı gibi 1263 [1846-47] yılında aşiretlerden 21 erkek nüfus bulunmaktadır. Yeni doğanların sayısı 2 olup, ölenler 5 kişidir. Burada en fazla erkek sayısı 9 kişiyle Kızıllı aşiretidir. Adı geçen aşiretten 1 doğan ve 2 ölen kaydı olduğu görülmektedir. 1265 [1848-49] yılında aşiretlere mensup erkek sayısı 8 olup, doğan ve ölenlere dair kayıt yoktur.

Hanlarda Kalan Müslüman ve Gayrimüslim Yabancı Erkek Nüfus

Denizli’deki hanlarda kalan Müslüman ve gayrimüslim erkeklerin de kayıtları nüfus defterlerinde bulunmaktadır. Tablo 13’te Müslüman ve gayrimüslimler iki ayrı sütun halinde gösterilmektedir. Hicri 1246 yılına ait iki farklı defterin birinde 41 kişi diğerinde 39 kişi görülmektedir. Her ikisinde de gayrimüslimlerin sayısı fazladır.

Tablo 13. Hanlarda kalan Müslüman ve gayrimüslim yabancı erkek nüfus

Yılı	Müslümanlar	Gayrimüslimler	TOPLAM
1246 ¹¹⁶ [1830]	7	34	41
1246 ¹¹⁷ [1830]	6	33	39
1253 [1837-38] ¹¹⁸		26	26
1261 ¹¹⁹ [1845]	19	25	44

Tablo 13’te 1253 [1837-38] yılında hanlarda 26 gayrimüslimin kaldığı görülmektedir. Bu kayıtlara göre Hacik hanında 16 ve Müftü Efendi hanında 10 kişi kalmaktadır. Burada Müslümanlara ait kayıt görülmemektedir 1261 [1845] yılında ise 19 Müslüman ve 25 gayrimüslim olmak üzere toplam 44 kişinin kaydına rastlanmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada Denizli nüfusu; nüfus defterleri, temettuât defterleri ve Aydın vilâyet salnamelerinden elde edilen veriler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Zaman dilimi olarak 1830-1906 yıl aralığında bir kısıtlamaya gidilmiştir. Bu kısıtlama elimizde bulunan kaynaklar doğrultusunda yapılmıştır. 1830 yılında Yeniçeri Ocağı yerine kurulan yeni orduya asker sağlamak ve vergi amacıyla yapılan ilk nüfus sayımında erkek nüfusun kaydedildiği görülmektedir. Nitekim yoklama bittikten sonra nüfus defterlerinin asılları mühürlenip İstanbul’a gönderilmiştir. Defterlerin diğer nüshası ise kayıt nerede yapılmışsa o yerin mahkemesine bırakılmıştır. Denizli’nin 1246 [1830-31] yılına ait nüfus defterlerinin hem aslı hem de şer’iyye sicilleri arasında yer alan nüshasına ulaşılmıştır. Bu sayede iki defter arasındaki bazı farklılıklar da ortaya konulmuştur.

1246 [1830-31] yılına ait nüfus defterlerinde Denizli mahallelerinde meskûn Müslüman erkek nüfus sayısında bazı farklılıklar görülmektedir. Aynı tarihli defterde en kalabalık mahalle Pelitlibağ’dır. 1249 [1833-34] ve 1258 [1842-43] tarihli nüfus defterleri ile 1260 [1844-45] tarihli temettuât defterlerinde ise Kayalık Mahallesinin en kalabalık mahalle olduğu dikkati çekmektedir.

¹¹⁶ (BOA. NFS.d. nr. 3090).

¹¹⁷ (BOA. NFS.d. nr. 3092).

¹¹⁸ (BOA. NFS.d. nr. 3095).

¹¹⁹ (BOA. NFS.d. nr. 3099).

Nüfus defterlerine göre Denizli köylerinin Müslüman erkek nüfusu karşılaştırıldığında önemli farklar görülmektedir. Burada özellikle defter sayfalarındaki eksikliklerin etkisi büyüktür. Temettuât defterleri incelendiğinde kentin en kalabalık köyünün Karcı, en kalabalık çiftliğinin ise Şamlı olduğu tespit edilmiştir.

Turan Gökçe'nin Denizli'ye ait XVI. yüzyıl tahrir kayıtlarında tespit ettiği Kefere Mahallesi ve şehirdeki gayrimüslim nüfusa ilişkin bilgilere, sonraki dönem kayıtlarında da rastlanmıştır. Şöyle ki Ermeni ve Rum mahallelerinde yaşayan erkek nüfusa ilişkin veriler değerlendirilmiştir. Ancak temettuât defterlerinden Rum Mahallesi defterine ulaşılmasına rağmen Ermeni Mahallesi ait deftere ulaşılammıştır.

1305 [1887-88] ila 1323 [1905-06] yıllarına ait Aydın vilâyet salnameleri sayesinde ise Müslüman ve gayrimüslim kadın ve erkek nüfusa ulaşmamız mümkün olduğu gibi elde edilen veriler tablolar halinde değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın Denizli kent tarihiyle ilgili benzer araştırmalara katkısı, belirtilen tarihler arasında kentin farklı kaynaklara göre nüfusunun karşılaştırılmasıdır. Bu sayede Denizli tarihiyle ilgili yapılacak yeni araştırmalara da kentin nüfusuyla ilgili toplu olarak veriler sunulmuştur.

Kaynakça

I. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)

Kamil Kepeci Defterler

BOA. KK.d. nr. 6536.

Maliye Nezâreti Ceride Defterleri

BOA. ML.CRD.d. nr. 93, 1305, 1299, 2049.

Maliye Nezâreti Vâridât Temettuât Defterleri

BOA. ML.VRD.TMT.d. nr. 1813, 1814, 1815, 1816, 1817, 1818, 1819, 1820, 1821, 1822, 1823, 1824, 1825, 1826, 1827, 1828, 1829, 1830, 1831, 1832, 1833, 1834, 1835, 1836, 1837, 1838, 1839, 1840, 1841, 1842, 1843, 1844, 1845, 1846, 1847, 17562, 17563.

Nüfus Defterleri

BOA. NFS.d. nr. 3088, 3089, 3090, 3091, 3092, 3094, 3095, 3096, 3097, 3098, 3099.

Yıldız Esas Kamil Paşa Evrakı

BOA. Y. EE. KP. nr. 6/593.

II. Ankara Milli Kütüphane

Denizli Şer'iyeye Sicili (DŞS.)

DŞS. nr. 675

III. Resmi Kaynaklar

Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (SAV.)

SVA. Yıl: 1305 [1887-1888], Def'a: 11.

SVA. Yıl: 1311 [1893-1894], Def'a: 14.

SVA. Yıl: 1312 [1894-1895], Def'a: 15.

SVA. Yıl: 1313 [1895-1896], Def'a: 16.

SVA. Yıl: 1314 [1896-1897], Def'a: 17.

SVA. Yıl: 1315 [1897-1898], Def'a: 18.

SVA. Yıl: 1316 [1898-1899], Def'a: 19.

SVA. Yıl: 1317 [1899-1900], Def'a: 20.

SVA. Yıl: 1319 [1901-1902], Def'a: 21.

SVA. Yıl: 1320 [1902-1903], Def'a: 22.

SVA. Yıl: 1323 [1905-1906], Def'a: 24.

IV. Araştırma ve İncelemeler

- Acun, F. (2006). *Karahisar-ı Şarkî ve Koyluhisar kazaları örneğinde Osmanlı taşra idaresi (1485-1569)*. TTK Yayınları.
- Afyoncu, E. (1999). Osmanlı Devleti'nde tahrir sistemi. G. Eren (Yay. haz.), *Osmanlı (vi. cilt)* içinde, (ss. 311-314). Yeni Türkiye Yayınları.
- Afyoncu, E. (2003). Türkiye'de tahrir defterlerine dayalı olarak hazırlanmış çalışmalar hakkında bazı görüşler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1(1), 267-286.
- Ahmed Lütfî (1292). *Târih-i Lütfî (III. Cilt)*. Dersaadet.
- Akbal, F. (1951). 1831 tarihinde Osmanlı imparatorluğunda idari taksimat ve nüfus. *Belleten*, XV, 60, 617-628.
- Akgündüz, A. ve Öztürk, S. (2002). *Darende temettuat defterleri*. Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı Somoncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayını.
- Armağan, L., Bingöl, S., Çadırcı, M. ve Koç, B. (2000). *1830 sayımında Ankara*. Ankara Büyükşehir Belediyesi Eğitim, Kültür Daire Başkanlığı Yayını.
- Aşıkçı Çevik, N. (2007). *Denizli 1831 nüfus sayımı (prosopografisi)*. [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Avcı, Y. (2010). *Bir Osmanlı Anadolu kentinde Tanzimat reformları ve kentsel dönüşüm: Denizli, (1839-1908)*. Yeditepe Yayını.
- Aydın, M. (1990). *Sultan II. Mahmud döneminde yapılan nüfus tahrirleri. Sultan II. Mahmud ve reformları semineri 20-30 Haziran 1989 (bildirilerinden ayrı basım)*. Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Babaoğlu, İ. (1996). *XX. yüzyıl başlarında Aydın vilayeti salnamelerinde Denizli sancağı* [Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Barkan, Ö. L. (1940-41). Türkiye'de imparatorluk devirlerinin büyük nüfus ve arazi tarirleri ve hâkana mahsus istatistik defterleri-I. *I.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, II, 20-59.
- Barkan, Ö. L. (1953). Tarihi demografi araştırmaları ve Osmanlı tarihi. *Türkiyat Mecmuası*, X, 1-25.
- Baykara, T. (1999). *Osmanlılar'da medeniyet kavramı ve ondokuzuncu yüzyıla dair araştırmalar*. Akademi Kitapevi.
- Behar, C. (Haz.). (1996). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin nüfusu 1500-1927 (II. Cilt)*. Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- Bingöl, S. (2004). İstanbul'da 1829 nüfus sayımı ve bazı mahallelerin Müslüman nüfusu üzerine bir inceleme. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIII, 36, 43-60.
- Boyacıoğlu, A. (1987). *Salnamelere göre I. Meşrutiyet'ten I. cihan harbine kadar Aydın vilâyeti* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Cuinet, V. (2001). *La Turquie d'Asie, géographie administrative statistique descriptive et raisonnée de chaque province de l'Asie-mineure, (V cilt)*. Isis.
- Çadırcı, M. (1997). *Tanzimat döneminde Anadolu kentleri'nin sosyal ve ekonomik yapısı*. TTK Yayınları.
- Çavdar, T. (1999). Osmanlı döneminde nüfus bilgileri. G. Eren (Yay. haz.), *Osmanlı (IV. cilt)* içinde (ss. 551-557). Yeni Türkiye Yayını.
- Demir, T. (1996). *18. yy.'ın sonu ve 19. yy.'ın başında Denizli* [Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Elibüyük, M. (1990). Türkiye'nin tarihi coğrafyası bakımından önemli bir kaynak, mufassal defterler. *Coğrafya Araştırmaları*, 2, 11-42.
- Emecen, F. M. (1991). *Sosyal tarih kaynağı olarak Osmanlı tahrir defterleri. Tarih ve sosyoloji semineri (28-29 Mayıs 1990)*. İÜ Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Faroqhi, S. (1978). 16. yüzyılda batı ve güney sancaklarında belirli aralıklarla kurulan pazarlar (İçel, Hamid, Karahisar-ı Sahib, Kütahya, Aydın, Menteşe). *ODTÜ Gelişme Dergisi, Özel Sayı*, 39-85.
- Gökçe, T. (2000). *XVI. ve XVII. yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) kazası*. TTK Yayını.
- Gökçe, T. (1991). 1830 genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Denizli şehri nüfusu hakkında bir değerlendirme. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, VI, 1, 169-182.
- Güler, A. (1999). Osmanlı Devleti'nin son yıllarda Türkiye'nin demografik durumuna genel bir bakış. G. Eren (Yay. haz.), *Osmanlı (IV. Cilt)* içinde (ss. 567-571). Yeni Türkiye Yayını.
- Hayta, N. ve Ünal, U. (2005). *Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketleri (XVII. yüzyıl başlarından yıkılışa kadar)*. Gazi Kitapevi.
- İlhan, M. M. (1997). Tahrir faaliyetleri ve bu faaliyet esnasında karşılaşılan güçlükler. *Ata Dergisi*, 7, 85-130.
- İnalcık, H. ve Quataert, D. (Ed.). (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi 1600-1914, (II. Cilt)*. (A. Berktaş, S. Andıç ve S. Alper Çev.) Eren Yayınları.

- İnan, S. (1997). *XIX. yüzyılın sonlarında Aydın vilayeti salnamelerine göre Denizli sancağı* [Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- İnan, S. (1999). Aydın vilayeti salnamelerine göre Denizli. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(5), 27-33.
- Kapısız, P. (1999). *Temettuat defterlerine göre Denizli'nin sosyo-ekonomik durumu (1844)* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Karal, E. Z. (1943). *Osmanlı imparatorluğunda ilk nüfus sayımı 1831*. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını.
- Karpat, K. H. (2003). *Osmanlı nüfusu (1830-1914) demografik ve sosyal özellikleri*. (B. Tırnakçı, Çev.), (O. Bahadır Yay. Haz.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mustafa Nuri Paşa (1992). *Netayic ül-vukuat kurumları ve örgütleriyle Osmanlı tarihi (I-II. Cilt)*. (N. Çağatay, Sad.) TTK Yayını.
- Öz, M. (1991). 15. ve 16. yüzyılda Çorum sancağı: nüfus ve iktisadî hayat. *Türk Kültür Tarihi Çorum Sempozyum Tebliğleri*, (26-27 Temmuz 1991) içinde, (ss. 5-17). Çorum Belediyesi Yayını.
- Özçelik, S. (2007). XIX. yüzyıl ortalarında Denizli kazasının sosyo-ekonomik yapısı hakkında gözlemler. A. Özçelik, vd. (Yay. haz.), *Uluslararası Denizli ve çevresi tarih ve kültür sempozyumu bildiriler*, 6, 7, 8 Eylül 2006 (I. cilt) içinde (ss. 227-241). PA.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yayınları.
- Özlu, H. (2006). *XIX. yüzyılda Denizli merkez kazasına bağlı köylerin sosyo-ekonomik durumu (temettuat defterlerine göre)* [Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü (III. Cilt)*. MEB Yayınları.
- Shaw, S.J. ve Shaw, E.K. (1983). *Osmanlı imparatorluğu ve modern Türkiye (II. Cilt)*. (M. Harmancı, Çev.) E Yayınları.
- Smyrne Turque, publication de la société de défense des droits Ottomans. (1919). Smyrne.
- Sungur, M. (1999). XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde nüfus ve nüfus sayımları. G. Eren (Yay. haz.), *Osmanlı, (IV. Cilt)* içinde (ss. 558-566). Yeni Türkiye Yayını.
- Turan, M. (2006). *Yunan mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli-1919-1923)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Turan, N. (2002). *XIX. yüzyılda Denizli merkez kazasının sosyo-ekonomik durumu (temettuat defterlerine göre)* [Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Varlık, M. Ç. (1988). XVI. yüzyılda Kütahya Sancağı'nda yerleşme ve vergi nüfusu. *Belleten*, LII(202), 115-168.
- Yazıcı Özdemir, Ö. (2021). Rakamlardan Tarih Okumak: Denizli nüfus araştırmalarına dair kaynak ve literatür değerlendirmesi. Y. Beyazıt (Yay. haz.), *Denizli Çalışmaları Birikim ve Yol Haritası* içinde (ss. 439-474). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler Yayını.